

MALMÖ HÖGSKOLA

Fakulteten för lärande och
samhälle
VAL-projektet

Examensarbete
15 högskolepoäng

Den ”Muslimska kvinnan” i läroboken

-En innehållsanalys av läroböcker i Religionskunskap 1 för gymnasiet

The ”Muslim Woman” in Textbooks

-A Content Analysis of Textbooks for Religion in Swedish Upper Secondary School

Tomas Darwish

Sammanfattning

Hur framställs muslimska kvinnor i läroböcker framtagna att följa GY11? Det har varit denna uppsats huvudfrågeställning. Med utgångspunkt i ett teoriavsnitt som presenterar aktuellt forskningsläge kring muslimsk feminism framställdes en kodningsmanual som har använts som redskap för att analysera fem stycken läroböcker. Det som framförallt framkommer i den teoretiska utgångspunkten är kontextens betydelse och vikten av omtolkningar för att förstå islam på ett, för de muslimska feministerna, rätt sätt.

Bilder, ord, meningar och uttryck för idéer har plockats ut och redovisats. Resultatet visar en spridd bild av förankring i forskning kring berörda ämne. Analysen påvisar att läromedelsförfattarna i relativt stor utsträckning använder relevanta begrepp men däremot saknas en koppling till forskning som berör ämnet i nästan samtliga läroböcker.

Nyckelord

Religionsdidaktik, Muslimsk feminism, Muslimska kvinnor, Läromedelsanalys, Kontextualisera, Religionskunskap

Innehållsförteckning

SAMMANFATTNING	2
1 INLEDNING	4
1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	6
1.2 MATERIAL	6
1.3 AVGRÄNSNINGAR	7
2 TEORI.....	8
2.1 TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	8
2.1.1. <i>Muslimsk feminism</i>	9
2.1.2. <i>Kontextens betydelse</i>	12
3 METOD	15
4 RESULTAT	19
4.1 INNEHÅLLET I LÄROMEDLEN	19
4.1.1 <i>Religionskunskap, för gymnasiet, kurs 1. Natur & Kultur</i>	19
4.1.2 <i>Religion 1, Interskol</i>	21
4.1.3 <i>Religionskunskap 1 Om mening, värde och tro, Studentlitteratur</i>	23
4.1.4 <i>Religion för gymnasiet 1. Natur & Kultur</i>	24
4.1.5 <i>Religion och sånt 1, Liber</i>	27
4.1.6 <i>Religion och sånt, religionskunskap kurs A, Liber</i>	29
5. ANALYS	31
5.1 BILDER	31
5.2 MUSLIMSK FEMINISM	32
5.3 MUSLIMSKA KVINNOR	33
5.4 KLÄDEDRÄKT	34
5.5 RELATIONSFRÅGOR	35
5.6 ÖVRIGT	36
5.7 JÄMFÖRELSE	36
5.8 SAMMANFATTNING ANALYS	36
6 DISKUSSION	37
6.1 FÖRDJUPANDE DISKUSSION	37
6.2 AVSLUTANDE KOMMENTAR	40
KÄLLFÖRTECKNING	41
<i>Läroböckerna</i>	42

1 Inledning

”It is clear to me that according to the perspective of the Qur’an, women and men are equal, and that women are entitled to an equal opportunity along with men for the actualization of their human potentialities.”¹

Islam intresserar mig, det finns en komplexitet som lockar till vidare forskning. I mötet mellan det som ibland kallas fredens religion och patriarkala, kollektivistiska samhällsstrukturer verkar det ske en krock som är intressant att utreda djupare. Jag är verksam lärare i religionskunskap och idrott och hälsa på gymnasiet sedan 2007. Jag har erfarenhet av att läsa, tolka och värdera skrifter utifrån dess neutralitet, trovärdighet och användbarhet gentemot gymnasieungdomar. Därför ser jag det som ett naturligt steg att skriva om något som ligger mig varmt om hjärtat och som jag dessutom har relativt stor erfarenhet av.

För att ett samhälle ska fungera så krävs det att alla medborgare är delaktiga. Ett samhälle där 50% av dess invånare innehar mycket större makt än den andra halvan är inte optimalt. Män har av tradition besittit den makten och jag finner det märkligt att det inte sker större förändringar. Det är ett väldigt viktigt och långsiktigt arbete som behöver göras för att nå jämlikhet mellan könen.

Religioner anses ofta vara bakåtsträvande och konservativa och i sin struktur patriarkala och kvinnonedtryckande, i varje fall de Abrahamiciska. Den här uppsatsen kommer undersöka hur läroböcker i ämnet religionskunskap för GY11 behandlar avsnittet kring den ”muslimska kvinnan” i allmänhet och ”muslimsk feminism” i synnerhet. En vedertagen bild av den ”muslimska kvinnan” är att hon är förtryckt redan från födseln och inte bestämmer själv om, hur eller när hon ska bära slöja eller röra sig i det offentliga rummet, vem hon ska gifta sig med och hur rollerna i äktenskapet är föreskrivna. Uppsatsen ämnar undersöka hur den ”muslimska kvinnan” porträtteras utifrån en svensk, såväl som ickesvensk kontext. Som du säkert märkt har jag använt citationstecken kring den muslimska kvinnan, detta är för att påvisa att ”den muslimska kvinnan” inte finns, lika lite som den ”den svenska kvinnan” finns. Att sätta människor, eller i det här fallet kvinnor, i enbart ett fack utan vidare nyansering är farligt då det genererar inadekvata generaliseringar som i sin tur kan leda till fördomar.

¹ Hassan 2007, s. 244

I det centrala innehållet för kursen Religionskunskap 1² är en av punkterna som behandlas i kursen kopplat till kön i relation till religion och i läroplanen för GY 11 står att läsa under första rubriken: ”Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män...”³. Tar läroboksförfattarna detta i beaktande även när de har skrivit om kvinnor i islam utifrån urkunder eller väljer de att titta på hur muslimska kvinnor kan behandlas i kollektivistiska muslimska länder och problematiseras kvinnans roll och situation genom historien och i samtiden?

² Skolverket, Ämne - Religionskunskap 2013, 2015-05-06

³ Skolverket 2011s. 5

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur muslimska kvinnor porträtteras i läroböcker inom religionskunskap för gymnasiet och om bilden är förankrad i forskning kring muslimsk feminism.

Huvudfrågeställningen i uppsatsen är:

- Hur presenteras muslimska kvinnor och muslimsk feminism i svenska läroböcker i religion framtagna att följa GY11?

Ytterligare frågor som är intressanta och som kommer undersökas är: Utgår läroböckerna från några teorier kring muslimsk feminism? Hur lyfts ämnet upp i böckerna? Nämnar böckerna överhuvudtaget muslimsk feminism eller håller de sig till en beskrivning som inte lyfter kvinnan i religionen? Hur problematiserar läroboksförfattarna det faktum att islam växte fram i en patriarkal samhällsstruktur som lämnade väldigt lite utrymme för kvinnan att verka och utvecklas i?

1.2 Material

Materialet i denna uppsats bygger på forskning kring muslimsk feminism. Jonas Svenssons bok *Muslimsk feminism* (1996), utgör en bakgrund vari uppsatsen tar avstamp ifrån. Svensson presenterar den samtida forskningen kring muslimsk feminism. Riffat Hassan, teolog som är verksam som professor vid University of Louisville USA har skrivit *Women in Religion* (2007). Fatima Mernissi, feminist och sociolog vid Muhammed V University i Marocko, som har haft stor inverkan på studier kring muslimsk feminism, inte minst genom sin bok; *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in Modern Muslim Society* (1975). *Muslim Journeys* (2014) är en artikel från Oxford University som gör en sammanfattning av dagens forskningsläge kring muslimsk feminism. Amina Wadud, numera pensionerad professor från Virginia Commonwealth University USA, är en muslimsk teolog som fördjupat sig kring omtolkningar av Koranen och vars uttalade mål med sin forskning är att nå jämlikhet och jämställdhet mellan könen⁴. Asma Barlas är professor vid Ithaca College NY (USA), hon menar att man måste skilja mellan islam som religion och den kulturella kontext som den var uppenbarad,

⁴ Wadud 2013

implementerad och praktiserad i.⁵ Pernilla Ouis, universitetslektor vid Malmö högskola och Anne Sofie Roald, professor vid Malmö högskola har skrivit *Muslim i Sverige* (2003) som dels tar upp islam i Sverige men även tar ett grepp kring kvinnan i islam. Där de redogör för den muslimska kvinnan i Sverige och ur ett internationellt historiskt perspektiv och bl.a. ställer sig frågan om islam är en kvinnofientlig religion. Margot Badran, just nu verksam vid Wilson Center i USA har bl.a. skrivit *Feminism in Islam* (2009) där hon tydligt proklamerar kontextens betydelse, både vad gäller det grundläggande muslimska budskapet men även hur kvinnans situation sedan har varit. Hon belyser även västvärldens påverkan och växelspel med konservativa respektive progressiva krafter.

Läroboksurvalet motiveras genom att få så stor spridning som möjligt men samtidigt rymmas inom uppsatsen. Därför är det fem olika författare, fyra olika förlag och en spännvidd om fem år, vilket är så länge GY11 funnits vid dags dato. Böckerna som undersökts är:

- *Religionskunskap för gymnasiet kurs 1, 2009* skriven av Lars-Göran Alm vid förlaget *Natur & Kultur*. Det är den tredje utgåvans tredje tryckning som har undersökts.
- *Religion 1, 2010* skriven av Sten Elm och Birgitta Thulin vid förlaget *Interskol*. Det är den tredje upplagans första tryckning som undersökts.
- *Religionskunskap 1, Om mening, värde och tro, 2014* skriven av Olof Franck vid förlaget *Studentlitteratur*.
- *Religion 1 för gymnasiet, 2012* skriven av Lennart Göth, Katarina Lycken Rüter och Veronica Wirström vid förlaget *Natur & Kultur*. Det är den första upplagans tredje tryckning som undersökts.
- *Religion och sånt 1, 2013* skriven av Börge Ring vid förlaget *Liber*. Det är den fjärde upplagans första tryckning som undersökts.

Samtliga fem läroböcker är skrivna för att möta kunskapskraven för Religionskunskap 1.

Metodmaterialet presenteras vidare nedan men metoden bygger på Bryman *Social research Methods 4th edition* (2012), Bergström & Boréus *Textens mening och makt* (2012) och Härenstam *Kan du höra vindhästen?* (2000)

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen ämnar undersöka kvinnor och hur de porträtteras. Därför har ingen samlad analys av framställningen av islam gjorts i läroböckerna. Jag är medveten om att det kan finnas luckor då inte allt redovisats men utrymmet tillåter tyvärr inte en fullödig analys.

⁵ Altorki, o.a. 2014 s. 5

2 Teori

I detta avsnitt redogörs för den teoretiska utgångspunkten. Uppsatsen undersöker hur muslimska kvinnor skildras och hur muslimsk feminism tas upp i läroböcker för gymnasiet skrivna att utgå ifrån GY11. För att åstadkomma detta krävs att begreppet ”muslimsk/islamisk feminism” definieras och sätts in i ett större samhällsperspektiv. Övrig definition av begreppet feminism uteblir då det inte är primärt vad denna studie ämnar undersöka.

2.1 Teoretisk utgångspunkt

Den teoretiska utgångspunkten tar sitt avstamp bl.a. i från Jonas Svenssons bok *Muslimsk feminism* (1996) där han tar ett samlat grepp om muslimsk feminism. Han går tillbaka historiskt och undersöker var den muslimska feministiska rörelsen har sitt ursprung och deras argument. Han definierar tre olika utgångspunkter för studiet av kvinnan i islam, samtliga tre kommer belysas i detta avsnitt:

1. Islam är kvinnofientlig och ett resultat av ett samhälle präglad av patriarkatet. Religionen ska hållas utanför diskussionen om reformer vad gäller kvinnans situation.
2. Islam ger, och har alltid givit den muslimska kvinnan hennes rättigheter. Hon är inte mer förtryckt än kvinnor i icke-muslimska länder.
3. Kvinnan är förtryckt i den muslimska världen, men islam har ingen skuld i detta förhållande. Islam är i sig en progressiv religion som strävar efter jämlikhet mellan könen, vilket avspeglas i Koranen och i *Sunna*.⁶

Wadud och Barlas argumenterar båda för att män och kvinnor enbart bedöms utifrån deras moral, fromhet och praktiska utövning av religionen, inte baserat på deras kön. I Koranen står att läsa: "Jag skall inte låta någon av er som arbetar och strävar, vare sig man eller kvinna, se sin strävan gå förlorad - ni är [alla] av samma rot [och skall lönas på samma sätt]."⁷ Bredvid ovan citat går att finna andra textställen i Koranen som tar upp motsvarande kring mäns och kvinnors jämlikhet framför Gud; 4:1, 4:32, 9:71-72, 24:12, 30:21, 33:35, 40:40, som samtliga tar upp fromheten, som viktigare än vilket kön du tillhör.⁸

⁶ Svensson 1996 s. 7

⁷ Altorki, o.a. 2014, s.5

⁸ Altorki, o.a. 2014, s.5

2.1.1. Muslimsk feminism

Här presenteras muslimsk feminism utifrån olika perspektiv vars syfte är att göra förändringar i religionens namn.

Gud som talar till oss genom Koranen, karaktäriseras av rättvisa, och det slås klart och tydligt fast i Koranen att Gud aldrig kan göra sig skyldig till *Zulm* (orättvisa, tyranni, förtryck eller felaktigt handlande). Således kan inte Koranen, som Guds ord, hävdas som grund för mänsklig orättvisa, och den orättvisa som muslimska kvinnor har utsatts för, kan inte ses som härstammande ifrån Gud.⁹

Citatet ovan är hämtat från Svensson (1996), där han refererar till Riffat Hassan som menar att orsaken till feltolkning av Koranen och de andra heliga texterna är att det är män som uttolkat skrifterna samt en rädsla för *bida*,¹⁰ innovationer och tillägg i tron. Hassan menar att omtolkningar av heliga texter bör göras då arabiska språket kan vara väldigt mångtydigt och ett ord kan ha flera betydelser beroende på i vilket sammanhang det används.¹¹ Även Roald refererar till Hassan som belyser skapelseberättelsen (Koranen 4:1) som utgångspunkt för manligt-kvinnligt. Där den traditionella tolkningen varit att kvinnan är skapad av mannen men vid närmare belysning av de *suror* som tar upp skapelsen så används ordet ”varelse”, vilket i arabiskan är femininum och därmed ändras perspektivet i tolkningen av texterna från att ha utgått från ”mannen” till att ha en neutral eller rentav feminin intonation.¹²

Wadud för tesen kring mannen och kvinnans lika värde och kvinnans självklara plats vid sidan av mannen, inte bakom. Hennes argumentation går ut på att det inte existerar något mellansteg mellan Gud och människan, vare sig för mannen eller kvinnan. Därför är kvinnans roll som *khalifa*, (upprätthållare av Guds vilja på jorden) lika tydlig och explicit som mannens.¹³ I boken *Qur'an and Women* lyfter Wadud fram att det förvisso är skillnader mellan män och kvinnor men att det inte består i värdet av människan som är detsamma vare sig du är kvinna eller man. Män och kvinnor har olika roller i samhället baserat på fysiska förutsättningar såsom barnafödande och tyngre kroppsarbete, men det är en felaktighet att hävda att det ena skulle vara viktigare än det andra, dessutom så finns det inget som föreskriver att mannen skulle vara en starkare bärare av kulturen, traditionen och vetenskapen. Wadud belyser även skapandet av människan som att varken mannen eller kvinnan kom först,

⁹ Svensson 1996 s.77

¹⁰ Vid tekniska eller främmande ord kursiveras texten.

¹¹ Hassan 2007, s.244

¹² Roald i Roald & Ouis 2003, s. 143

¹³ Wadud, Föreläsning vid Leiden University 2013

utan *varelsen* och understryker det faktum att vi är skapta i par för att hjälpa varandra. Hon menar vidare att inga ändringar kan göras i Koranen, den är en, av Gud given text och omöjlig att ändra på. Däremot kan Koranen användas som ursprungskälla för omtolkningar av kvinnans roll ur ett kvinnligt perspektiv. Hon menar att det inte är själva Koranen som förtrycker och diskriminerar kvinnan utan uttolkningarna av dess budskap.¹⁴

De normerande texterna inom islam är Koranen och *sunna*. Koranen anses vara Guds ord förmedlat genom profeten Muhammad. *Sunna* där *hadith* ingår, innebär den tradition som omger profeten och behandlar bl.a. hans agerande vid vissa bestämda händelser och ligger till grund för dagens muslimers agerande i motsvarande situationer. Studeras *haditherna* går att finna en kategorisering av dessa; ett sätt att dela in dem i trovärdiga eller mindre trovärdiga. Eller snarare *hasan* (goda) *sahib* (sunda) och *daif* (svaga). Genom denna indelning finner Mernissi att en del av dem är överdrifter och ibland förfalskningar beroende på vem som är ursprunget till dem. Hon menar att framförallt Abu Hurayra som är den mest frekventa återberättaren av *hadith*, inte är sanningsenlig och att de sällan stämmer överens med profetens andemening. Abu Hurayra låter sina egna patriarkala tankar och känslor gå före, och vara viktigare än profetens egna ord enligt Mernissi. Denna kritiska hållning till de återberättade *haditherna* finner hon stöd i via en av profeten Muhammads fruar, Aisha, som Mernissi även ser som ett gott exempel för dagens muslimska kvinnor.¹⁵ Riffat Hassan antar en annorlunda ståndpunkt för att avfärda de *hadith* som inte stämmer överens med hennes feministiska världsbild. Hassan använder sig av Koranen som den viktigaste texten och alla *hadith* som motsäger Koranen kan strykas direkt. ”Hassan hävdar också vikten av medvetenhet inför det faktum att de olika traditionerna genom tiderna tolkats av män som sett som sin uppgift att fastställa kvinnans ställning och status inom alla möjliga områden”¹⁶. Hassan använder sig av tre olika teologiska antaganden som stöd för att påvisa hur traditionen och *hadith* som inte stämmer överens med vad som står i Koranen har fått fäste i traditionen och därmed som fundament i muslimska samhällen. Hon hävdar att det är tolkningar skapade för att missgynna kvinnan i förhållande till mannen:

- 1) Gud skapade först och främst mannen, och först efter honom skapades kvinnan av ett av hans revben. Således anses skapandet av kvinnan vara sekundärt.
- 2) Kvinnan ensam bär skulden till ”syndafallet”, en term som Hassan dock finner olämplig. Något ”syndafall” i kristen eller judisk bemärkelse existerar inte i islam. Den första kvinnan

¹⁴ Wadud, Qur'an and Women 1999, s. 7-29

¹⁵ Svensson 1996, s.89-90

¹⁶ Svensson 1996, s.90,120

– och därmed också hennes döttrar i alla tider – stämplas genom sitt agerande som en fresterska, hatad och föraktad.

3) Kvinnan skapades inte bara *ur* mannen, utan också *för* honom.¹⁷

Ett exempel på hur muslimska feminister omtolkar texter för att presentera en bild av islam som är mer jämlik förekommer i Svenssons såväl som Roald och Ouis bok. De använder flera olika aktörers tolkningar av en *aya*, (vers) i Koranen som genom historien har varit föremål för djupare analys. Det är en lång *aya* och här presenteras endast den första hälften som behandlar kvinnors och mäns relation i äktenskapet utifrån Roald och Ouis. *Ayan* i Koranen är 4:38/4:34 (i Zettersténs resp. Bernströms översättning), det är för kontextualiserandets skull som både en gammal och en ny Koranöversättning tas upp¹⁸:

Männen vare kvinnornas föreståndare pga det företräde, Gud givit somliga framför andra, och de utgifter av sina ägodelar, som de hava; därför skola ock de rättskaffens kvinnorna vara undergivna och aktsamma om vad som är fördolt, därför att Gud aktar dem(...)

-Zetterstén 1917

MÄNNEN SKALL ha ansvar för och omsorg om kvinnorna med [den styrka och] de andra företräden som Gud har gett dem, och i egenskap av [kvinnornas] försörjare. Rättfärdiga kvinnor förrättar ödmjukt sin andakt [inför Gud] och döljer [för andra] det som Gud har dolt(...)

-Bernström 2002

För att kunna analysera texten ovan är djupa kunskaper i arabiska språket en förutsättning. Det besitter Hassan, som går djupare in i ordet *qawwamun*, som i den traditionella tolkningen och översättningen betyder just det som Zetterstén använder; nämligen föreståndare, härskare eller överlägsen. Hassan menar dock att den egentliga betydelsen är närmare Bernströms översättning och borde lyda ”de som tillgodoser medel för försörjning och uppehälle”. Hon menar att det är en uppmaning till männen i samhället att inte lägga sten på börda och relaterar till kvinnans mödor vid graviditet och förlossning. Hon menar helt enkelt att män och kvinnor har olika roller i samhället och att arbetsfördelning inte kan vara på något annat sätt, men därmed inte sagt att hon generaliserar manligt-kvinnligt utan hon tar det ett steg längre och menar att den ursprungliga meningen är ”vissa i förhållande till andra” som innebär att vissa män är starkare än andra män och kvinnor och även vice versa.¹⁹ Roald och Ouis menar att texterna ska läsas med rätt glasögon på. Tiden för Zettersténs (1917)

¹⁷ Svensson 1996, s.117-118

¹⁸ Roald i Roald & Ouis 2003, s. 148

¹⁹ Svensson 1996, s.122-123, Roald 2003, s. 149-151

översättning var präglad av att mannen bestämde över kvinnan i princip över hela världen oavsett kultur, religion eller sociala tillhörighet. Roald refererar till en muslimsk lärd vid namn al Turabi som menar att mannen har det största ansvaret för familjens försörjning och han illustrerar det genom att vid ett tillfälle ställa sig upp framför Roald som för att visa att mannen arbetar för kvinnan, eller för den delen, tjäna sin hustru. Allt baserat på översättningen av ordet *qawwamun*.²⁰

2.1.2. Kontextens betydelse

Här presenteras belägg för att kontexten är av stor vikt när det handlar om framläggandet av bevis för att islam är en jämlik religion.

Badran menar att begrepp såsom religiös och sekulär inte kan diskuteras utan att sätta in det i ett större sammanhang. Att länders och religioners tolkningar och bearbetningar är knutet till den plats som den tagits fram vid.

...feminism is not western. American feminism is not French, as American and French alike would loudly proclaim. Egyptian feminism is not French and it is not western. It is Egyptian, as its founders have attested and history make clear²¹

Roald och Ouis anför att en av orsakerna till att den muslimska feministiska rörelsen har dröjt i förhållande till den västerländska kvinnans frigörelse och feminism har att göra med att islam oftast förekommer i kollektivistiska kontexter vilket skapat ett samhällsmönster där kvinnan hålls tillbaka. När globalisering och människors vilja att undvika krig och förtryck har gjort att muslimer migrerat till västvärlden så har tankar och förståelse av ett annat slag kunnat odlas i de nya samhällsstrukturerna, exempelvis att det inte ska göras åtskillnad på män och kvinnors värde.²²

Studier av den muslimska feminismens rötter går tillbaka till 1800-talet där *Islah*-rörelsen (förändring i religionens namn) fick fäste i syfte att motarbeta mer reaktionära krafter i Egypten. Begreppet ”sann islam” myntades av Qasim Amin som menar att ett samhälle måste ha med alla medborgare för att kunna utvecklas. Utbildning var ett nyckelbegrepp för Amin som menar att anledningen till att den muslimska världen låg efter västvärlden i slutet av

²⁰ Roald i Roald & Ouis 2003, s.149

²¹ Badran 2009, s.243

²² Roald i Roald & Ouis 2003 s.135-136

1800-talet hade med just utbildning att göra och kvinnans intellektuella ställning i samhället är den viktigaste komponenten för att föra ett samhälle framåt. Något som västvärlden redan hade begripit.²³ Det gav sekulära feminister möjlighet att använda sig av muslimska feministers argument gällande att föra fram kvinnan i samhället. De sekulära feministerna arbetade för kvinnans rätt till utbildning, arbete och politiska rättigheter jämställda med mannens, men utifrån en islamisk kontext och med argument från islam och dess texter.²⁴ En intressant motpol till den muslimska feminismen är vad som hände i Turkiet under 1930-talet där Atatürk, den turkiske presidenten, menade att samhället var tvunget att avskilja religionen från staten i syfte att åstadkomma kvinnans frihet och utveckla islam.²⁵

En sak som ofta anförs kring islam i allmänhet, och muslimsk feminism i synnerhet, är bärandet av *hijab* (huvudduk där även kvinnans barm täcks, föreskrivet genom *sunna*). Atatürk hade en personlig åsikt om att den borde förbjudas men han genomförde inget sådant förbud under sitt styre, däremot ändrade han i arvsrätt och i lagstiftningen kring skilsmässa så att Turkiet blev mer jämlikt. Till en början sökte Atatürk stöd för sin argumentation bland konservativa muslimska krafter i Turkiet och hävdade islams jämlikhetstanke, men ändrade strategi till att överta en mer västerländsk syn på lagstiftningen och tog bort *sharia* som grund för lagstiftningen.²⁶ Svensson nämner att *SIS* (Sisters In Islam, en NGO från Malaysia) tar upp att kvinnan på profetens tid inte var lika beläst och utbildad som dagens kvinna och deras vittnesmål då skulle räknas som hälften av en mans var förstäligt, det är det dock inte i dagens samhälle.²⁷

Under profetens tid användes slöjan som ett sätt att visa sin stamtillhörighet och sin samhällseliga tillhörighet snarare än att visa sin religiositet. De finare kvinnorna i samhället bar slöja. Vidare menar Altorki o.a. att slöjbärandet enbart var riktat mot profetens fruar och inte var en allmängiltig uppmaning till samtliga kvinnor att beslöja sig.²⁸ Slöjan används och har använts av muslimska kvinnor som en markör för att visa sin religiositet och för att markera sin muslimska identitet samt för att tydligt visa att en kvinna inte ska värderas utifrån hur mycket hud hon visar utan snarare utifrån hennes moral.²⁹

²³ Svensson 1996 s.21

²⁴ Badran 2009 s.246

²⁵ Svensson 1996 s.39

²⁶ Svensson 1996, s.40

²⁷ Svensson 1996, s.79

²⁸ Altorki, o.a. 2014, s.6

²⁹ Altorki, o.a. 2014, s.7

Utveckling och framsteg görs på olika håll och på olika sätt i den muslimska världen under 1900-talet. Mycket som en reaktion mot gamla kolonistaters inflytande och en ambition och vilja att alienera sig mot sina tidigare kolonialherrar. Egyptens president Gamal Abdel Nasser var en frontfigur i skapandet av en panarabisk identitet där de arabiska länderna skulle skapa en enhet och en styrka i förhållande till västvärlden och imperialismen. Ett nyckelbegrepp för Nasser var utbildning, för män såväl som för kvinnor och efter 1962 garanterades arbete inom den offentliga sektorn för den som tagit examen. Män och kvinnor skulle nu åtnjuta samma rättigheter och möjligheter i det nya och jämlika Egypten.³⁰ Nassers tankar kring jämlikhet rimmar väl med nutida forskare kring muslimsk feminism, Wadud menar att alla islamiska samhällen måste anpassa islam så att det passar just sin tid, precis som islam anpassades under 600-talets Arabien. Visst finns det orättvisor i familjerätt och lagstiftning i Koranen, men kontextualiseras texterna så skapas förståelse för att de i dagsläget inte är aktuella. ”Each new Islamic society must understand the principles intended by the particulars. Those principals are eternal and can be applied in various social contexts”³¹ Margot Badran anlägger ytterligare en nyansering av den kontextuella bilden av den muslimska kvinnan som förtryckt, den att västvärlden har använt ”den förtryckta muslimska kvinnan” som ett argument för att skapa neokoloniala mönster och befria henne från islams förtryckande bojor. Vilket i sin tur skapat en vilja i de muslimska samhällena att värja sig ännu mer från väst och deras nidsbild av islam.³²

För att ytterligare förstå vikten av kontext så beskriver Altorki o.a. hur en av de första tolkarna och Koraniska kommentatorsförfattarna, al-Tabari (d. 923) helt sonika använder sig av bibliska texter för att förklara mannens och kvinnans delade och ojämlika roller. Något som inte står att finna i Koranen, varken hur Eva skapades av Adams revben, vilket skulle underställa kvinnan gentemot mannen, eller att Eva var ansvarig för syndafallet. Värt att notera är att al-Tabaris tolkningar och slutsatser kom att influera stora delar av den muslimska världens juridiska grund, baserat på en icke muslimsk skrift.³³

³⁰ Svensson 1996 s.47

³¹ Wadud, Qur'an and Women 1999, s. 9

³² Badran 2009, Introduction

³³ Altorki, o.a. 2014, s.5

3 Metod

Avsikten med uppsatsen är att ta reda på hur muslimska kvinnor porträtteras i läroböcker inom kursen Religionskunskap 1. Detta innebär att det kommer ställas frågor till de olika avsnitten som presenteras i läroböckerna t.ex. vilka bilder som förekommer, hur kvinnans ställning i relation till mannen, familjen och samhället presenteras. Frågorna analyseras med hjälp av ett kodningsschema och genom en kodningsanalys, vilka presenteras nedan. Att använda sig av innehållsanalys lämpar sig väl för ett dylikt arbete då det är ett sätt att kvantifiera informationen samt studier av innebördsaspekten, t.ex. att räkna förekomsten av vissa uttryckta idéer eller tankar och metaforer kring exempelvis kvinnors porträttering inom islam i läroböcker.³⁴

Bryman (2012) beskriver innehållsanalys som en metod som gynnar objektiv beskrivning av det studerade fenomenet. Den är deskriptiv och underlättar för författaren då jäv undviks genom transparensen i tillvägagångssättet, så länge forskaren följer de uppsatta reglerna.³⁵ Det finns två olika synvinklar inom innehållsanalysen och den här uppsatsen använder sig av bägge. Bryman refererar till Berelson som använder sig av begreppen *manifest content* och *latent content* vilket innebär att metoden lämpar sig för att studera det rent uppenbara som framkommer i texten men även det dolda budskapet som då måste tolkas av forskaren eller studenten.³⁶ Bergström menar att det är viktigt att förstå att alla människor tar sig an en text med en viss förförståelse, ett visst sammanhang där språk, utbildning och fördomar spelar roll i vår tolkning av texter. Med andra ord läser vi in olika saker i texten p.g.a. att vi har alla har olika glasögon på oss när vi läser. Allt är en individuell upplevelse, så även texter.³⁷ Vidare är kodningsschemat utformat på ett sätt som möjliggör att värdera huruvida begreppen som räknas benämns positivt, negativt eller neutralt. På det viset får läsaren en inblick i hur läromedelsförfattarna förhåller sig till sin beskrivning av muslimska kvinnor.

Så länge författaren är konsekvent och tydlig så blir resultatet tillförlitligt, därför rekommenderar Bryman att en pilotstudie utförs på en del av materialet, innan allt stoff behandlas för att säkerställa kodningsschemats och kodningsanalysens hållbarhet och trovärdighet.³⁸ Därför utfördes en mindre pilotstudie av det materialet som sedan kom att ingå

³⁴ Bergström och Boréus 2012, s.24

³⁵ Bryman 2012, s.289

³⁶ Bryman 2012, s. 290

³⁷ Bergström och Boréus 2012, s.31

³⁸ Bryman 2012, s. 289, 304

i arbetet där kodningsschemat testades. Ett par justeringar genomfördes efter avslutad pilotstudie och det gjorde metoden mer träffsäker i förhållande till vad som undersöks. Sakerna som togs bort visade sig vara irrelevanta och kommer behandlas mer ingående i diskussionen.

Bergström/Boréus (2012) men även Härenstam (2000) menar att texter aldrig kan skrivas utifrån ett tomt blad. Kontexten spelar stor roll för hur en författare har valt att presentera sitt material. Men även hur mottagaren av texten tolkar innebörden av det som presenteras. Härenstam menar att begreppen formar verkligheten och inte tvärtom.³⁹

Skolan väljer ut och väljer bort. Vad som får ställning som kultur är en fråga om dominans. Starka grupper i olika avseenden har större chans att få en plats på listan än traditionellt svaga och lågutbildade, invandrare, kvinnor osv

(Härenstam 2000)

Vidare beskriver Härenstam problemet med utrymmet i läroböcker och han ställer sig frågan om ett urval någonsin kan vara komplett och anför att läromedelsförfattarna väljer sitt innehåll till viss del utifrån hur en religion eller livsåskådning framställs i det samhälle som boken skrivs i och är tänkt att ”verka” i.⁴⁰ Ytterligare en sak att ta i beaktande är att islam i dagens läge utsätts för väldigt mycket granskning och kritik och att det i sin tur skulle kunna leda till att läromedelsförfattarna är präglade av sin tid och strävar efter att försöka hitta ”ljusglimtar”, vilket naturligtvis präglar de texter som produceras idag.⁴¹ I syfte att belysa just detta, har en mindre jämförelse över tid också genomförts. Det är samma författare och titel men två olika utgåvor med olika läroplaner som grund som ingår i studien.

För att denna undersökningens metod ska räknas som *valid* så krävs det att den mäter det den faktiskt har satt sig för att mäta. En utmaning är att det som mäts, inte på ett enkelt sätt kan presenteras med 1:or och 0:or utan det sker en tolkning av materialet. Om arbetets syfte enbart varit att mäta antalet gånger begreppet ”muslimsk feminism” framkommer i läroböckerna så hade metoden på ett tydligare sätt varit perfekt. Arbetet vill istället svara på frågan *hur* muslimsk feminism och muslimska kvinnor framställs i läroböckerna, det som Bryman kallar *latent content*. Då behöver verktygen för analysen anpassas en aning, därmed inte sagt att metoden saknar validitet, då mätmetoden är valid så länge den mäter det den är avsedd att

³⁹ Bergström och Boréus 2012, s.38, Härenstam 2000, s.119-133

⁴⁰ Härenstam 2000, s.119

⁴¹ Bergström och Boréus 2012, s.38

mäta. Här kommer Bergström in på mätmetodens noggrannhet som i sin tur avgör om ens metod står för god *reliabilitet*. ”Det handlar då mer allmänt om att vara noggrann i undersökningens alla led, att eliminera felkällor i görligaste mån”.⁴²

Avkodningen är den kritiska punkten vid innehållsanalys. Bryman menar att det är två väsentliga delar i en innehållsanalys; designa ett kodningsschema och en kodningsmanual, vilket är gjort för denna uppsats med utgångspunkt från Bryman (se fig. 1).⁴³ För att uppnå god validitet och reliabilitet så används siffror kopplade till begrepp och information som framkommer i texterna. Detta möjliggör att applicera metoden för denna uppsats på andra undersökningar som använder samma metod och uppnå liknande resultat.

I undersökandet av läroböcker går det inte att bortse från bilderna och dess betydelse. Det går att upptäcka sociala strukturer, jämlikhet eller ej, exkludering kontra inkludering.⁴⁴ Däremot är detta arbetes uppgift inte att dissekera redaktörernas val av placering av bilderna vilket är sekundärt i just denna uppsats, även om det faller under bildanalysens fält.⁴⁵ Det som är intressant och relevant, inom ramen för denna studie, är vad som visas på bilderna och hur det framställer muslimska kvinnor då; ”det finns en potential för symbolisk interaktion mellan de avbildade och den som ser på bilden”. Därför har enbart de bilder där kvinnor tydligt framträder analyserats. Vidare är det nödvändigt att förstå att tolkningen av en bild inte på något sätt är statisk eller lika för alla, utan att den används, analyseras och tolkas olika beroende på betraktarens kontext.⁴⁶ Enligt kodningsmanualen (fig.2) framgår det vilka aspekter som har undersökts när det gäller bilderna i läroböckerna.

De olika enheterna i kodningsmanualen, är framtagna för att möta den teoretiska utgångspunkten i arbetet, som går ut på att muslimska kvinnor inte är bundna eller förtryckta genom religionen utan snarare av kontexten, tolkningsföreträde för männen och religionens framväxt i en patriarkal struktur. Avkodningen har skett genom studier av läroböckerna där kodningsmanualens enheter har förts in i kodningsschemat, därefter kommer innehållet analyseras och kopplas till den teoretiska utgångspunkten för att se hur författarna har förhållit sig till den. Ett förtydligande angående ”genusfrågor” som berörs som punkt 1 under ”muslimska kvinnor” i kodningsmanualen. Det som undersökts är hur läromedelsförfattarna

⁴² Bergström och Boréus 2012, s.42

⁴³ Bryman 2012, s. 299

⁴⁴ Bergström och Boréus 2012, s.311

⁴⁵ Bergström och Boréus 2012, s.312

⁴⁶ Bergström och Boréus 2012, s.311-314

tar upp genus utifrån vad som anses vara typiskt manligt respektive kvinnligt inom en muslimsk kontext. Definitionen är hämtad ifrån NE.⁴⁷ Även begreppet könsstympning finns med i kodningsmanualen i syfte att belysa det övergrepp som utförs på kvinnor och för att undersöka om och hur det fenomenet lyfts upp i läroböckerna.

Kodningsschema

Fig 1.

Titel	År	Författare	Bilder	Muslimsk feminism	Muslimska kvinnan	Klädedräkt	Relationsfrågor

Kodningsmanual

Fig 2.

<p>Titel: nn</p> <p>År: nn</p> <p>Författare: nn</p> <p>Bilder:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. kvinna med hijab (huvudduk) 2. kvinna utan hijab 3. engagerad i matlagning 4. aktivt idrottande 5. studerandes 6. arbetandes 7. självständigt porträtterad 8. fler män än kvinnor på bilderna 9. fler kvinnor än män på bilderna 10. ensam 11. grupp av kvinnor 12. könsblandad grupp 13. bedjande <p>Muslimsk feminism:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. begreppet nämns 2. det är framträdande i texten 3. det är marginaliserat 4. den patriarkala kontexten för framväxandet av islam nämns 5. relevanta forskare inom området nämns 6. självständigt porträtterad 7. dess eventuella betydelse 	<p>Muslimska kvinnor:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. genusfrågor 2. kvinnans perspektiv 3. Koranens text i förhållande till jämställdhet 4. att Koranen är tolkad av män för män 5. förekommer tvång 6. självständig 7. beroende av mannen <p>Klädedräkten:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. muslimska kvinnan skall bära hijab 2. muslimska kvinnan skall bära niqab (när allt utom ögonen döljs) 3. muslimska kvinnan skall bära burka (när allt döljs) 4. muslimska kvinnan får välja själv 5. slöjans problematik (vem var den åsyftad?) 6. mannens klädedräkt <p>Relationsfrågor</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. kvinnans ställning i äktenskapet 2. månggifte 3. giftermål med en icke-muslim 4. när en kvinna bör gifta sig 5. könsstympning 6. skilsmässa tillåtet 7. skilsmässa tillåtet men illa omtyckt 8. skilsmässa förbjudet
---	--

⁴⁷ Nationalencyklopedin 2015, 2015-05-14

4 Resultat

Nedan presenteras resultatet av undersökningen kring hur läroböcker för gymnasiet kurs, Religionskunskap 1 porträtterar muslimska kvinnor och muslimsk feminism.

4.1 Innehållet i läromedlen

Varje bok presenteras var för sig med utgångspunkt i kodningsschema och kodningsmanual. Varje avsnitt i kodningsschemat (Titel, År, Författare, etc.) har undersökts var för sig vilket kommer göra arbetet enkelt att överblicka. En del enheter i kodningsschemat nämns väldigt kort i boken och kommer då förklaras utförligare i texten kring varje avsnitt. Bilderna får av upphovsrättsliga skäl inte ingå i arbetet men de beskrivs så utförligt som möjligt.

I de flesta böcker ingår det frågor eller uppgifter till eleverna i anslutning till texterna som har med kvinnor i islam att göra. De är tänkta att fungera som arbetsmaterial under kursens gång, därför är det relevant att belysa även dem. De frågorna eller arbetsområdena presenteras med en egen rubrik, *Övrigt*, under respektive boks framställan.

4.1.1 Religionskunskap, för gymnasiet, kurs 1. *Natur & Kultur*

Titel	År	Författare	Bilder	Muslimsk feminism	Muslimska kvinnor	Klädedräkt	Relationsfrågor
Religionskunskap för gymnasiet, kurs 1	2009 Tredje utg. Tredje tryckningen	Lars-Göran Alm	1,8,11	4	2,3	4	2,5,7

Bilder

I boken finns en bild som porträtterar en muslimsk kvinna (bild 1). Det är en ung kvinna som bär hijab på ett modernt sätt till västerländska kläder. Hon står avslappnad och ler, för det porträtt hon medverkar till, händerna i fickorna och huvudet lite på sned. Bildtexten lyder: ”*Slöjan ska komma från hjärtat. Sofia prövar sig än så länge fram lite försiktigt. Så småningom ska hon bestämma sig – börja med slöja på riktigt eller låta bli?*”⁴⁸

⁴⁸ Alm 2009, s.90

Muslimsk feminism

Begreppet nämns inte men däremot beskriver författarna hur; ”(...) islam växte fram i ett utpräglat manssamhälle och att traditionerna ger kvinnan en undanskymd roll.”⁴⁹

Muslimska kvinnor

Boken har en rubrik som lyder ”Kvinnans ställning”. Underrubriker i detta avsnitt är: månggifte, skilsmässa, slöja, omskärelse samt ideal och verklighet. Under den sistnämnda underrubriken menar författarna att islams principer gör det fullt möjligt att ge kvinnan en mer jämställd position, men att traditionerna håller tillbaka dem.⁵⁰

Klädedräkt

På sidan 91 motiveras till varför en muslimsk kvinna bör bära slöja och orsaken är en önskan att hålla isär könen. Vidare beskriver Alm att det är ovanligt i många islamiska länder att unga kvinnor bär slöja och att påtagandet av slöjan är ett ställningstagande en kvinna tar först i vuxen ålder och att beslutet då är definitivt.

Relationsfrågor

Som nämndes ovan finns en underrubrik på sidan 89 som heter *månggifte*. Alm beskriver här reglerna för när en man får ha 4 fruar och bakgrunden till varför månggifte praktiseras på en del platser, även om det är ovanligt. När det gäller kvinnlig könsstympning så nämns inte det begreppet utan Alm har valt att använda sig av begreppet kvinnlig omskärelse. Han menar att det är en smärtsam procedur, att det inte är en islamisk sed från början och att det är en marginaliserad sed i den muslimska världen.

Skilsmässa lyfts upp som något tillåtet, framförallt för mannen. ”Traditionellt har det varit lättare för en man att skilja sig än för en kvinna.” Han påpekar dock att reglerna har skärpts även för mannen då skilsmässa är något en muslim helst ska undvika. Alm beskriver reglerna för brudgåvan och presenterar den som kvinnans genom hela äktenskapet och något som kvinnan får ta med sig vid en eventuell skilsmässa.⁵¹ Om kvinnan vill ta ut skilsmässa måste hon presentera särskilda skäl framför en domstol för att få den godkänd.⁵²

⁴⁹ Alm 2009, s.91

⁵⁰ Alm 2009, s.88-91

⁵¹ Alm 2009, s.89

⁵² Alm 2009, s.150

Övrigt

Kapitlet avslutas med en fråge- och diskussionsruta där följande fråga finns med:

”Kan en modern, jämställd kvinna vara muslim? Vilka tycker du har rätt i debatten om islamisk kvinnosyn? Varför det?”⁵³

4.1.2 Religion 1, *Interskol*

Titel	År	Författare	Bilder	Muslimsk feminism	Muslimska kvinnor	Klädedräkt	Relationsfrågor
Religion 1	2010	Birgitta Thulin, Sten Elm	1,6,9,12,13 1,7,8,13		1,7	6	1,2,3,5,6

Bilder

Första bilden visar en könsuppdelad grupp av Koranstudierande ungdomar (bild 2). Samtliga (23 st.) kvinnor bär hijab och männen som sitter strax bakom dem bär enhetliga kläder. Det är betydligt fler män som är synliga på bilden men kvinnorna är i förgrunden.⁵⁴ Den andra bilden visar en ung kvinna i hijab som står och talar i mobiltelefon på en befolkad gata (bild 3). Hon verkar inte vara i sällskap med någon. Även här är det betydligt fler män synliga på bilden men kvinnan är i förgrunden.⁵⁵ Bildtexten berättar att det utifrån Koranen och traditionen är ett påbud för kvinnan att vara beslöjad då hon går ut och att ”En muslimsk kvinna kan se slöjan som ett skydd och ett bevis på sin tro”. Vidare berättar Elm/Thulin att bruket av slöjan förekom även innan islam kom⁵⁶

Muslimsk feminism

Begreppet nämns inte.

Muslimska kvinnor

På sidan 99 i Elm/Thulins bok står följande: ”Enligt koranen ska männen ansvara för kvinnorna och barnen. Kvinnornas uppgift är att sköta hemmet (...) Psykiskt anses kvinnan vara svagare än mannen och har därför inte samma religiösa krav på sig.” Vidare skriver författarna att Koranen betonar att man och kvinna ha samma rättigheter och är jämställda och de olikheter som finns motiveras med att mannen har det ekonomiska ansvaret.

⁵³ Alm 2009, s.93

⁵⁴ Elm och Thulin 2010, s.90

⁵⁵ Elm och Thulin 2010, s.99

⁵⁶ Elm och Thulin 2010, s. 99

Klädedräkt

Angående klädsel så nämns mannens klädsel med att han *bör* ha täckande kläder och att kvinnan *inte får* ha utmanande kläder och att det ofta lett till att kvinnorna bär slöja. Författarna har lagt ut texten ytterligare i anslutning till bild 2 (vars innehåll går att utläsa ovan), där de kopplar kvinnans klädkoder till Koranen och traditionen med ett utdrag ur Koranen, 24:31. De nämner även att slöjan var vanligt förekommande redan innan islams intåg och att ”en muslimsk kvinna kan se slöjan som ett skydd och ett bevis på sin tro”.⁵⁷

Relationsfrågor

Som nämnt ovan så tar boken upp att mannen är ansvarig för familjen och kvinnans uppgift är att ta hand om hemmet. Boken tar också upp att månggifte praktiseras men att det tillämpas allt mera sällan.⁵⁸ Angående omskärelse och könsstympning skriver författarna att ingetdera är en sed hämtad från Koranen men att den genomförs på de flesta pojkarna vid 5-7 års ålder och att kvinnlig könsstympning tillåts av vissa rättslärda. ”Idag praktiseras kvinnlig könsstympning i synnerhet i Östafrika och de rättslärda rekommenderar den i dess lindrigaste form.”⁵⁹ När det gäller skilsmässa så framgår det att mannen kan begära skilsmässa utan vidare anledning medan kvinnan måste ”ange skäl som visar att mannen inte uppfyllt sina äktenskapliga plikter”.⁶⁰

Övrigt

Det finns två elevuppgifter i avsnittet om islam där eleverna ska samtala om olika dilemman:

Uppgift 2

Mehmet och Pia är gifta med varandra. De har en son på tre år. Mehmet är muslim och kom från Egypten för tio år sedan. Han är svensk medborgare. Något större intresse av religion har han aldrig haft. Äktenskapet knakar och Pia träffar en annan man. Vid skilsmässan får hon vårdnaden av sonen. En dag när Pia ska hämta sin son på dagis finns han inte där. Mehmet har hämtat honom. Han har åkt tillbaka till Egypten och lämnat sonen hos sina föräldrar. När han kommer tillbaka till Sverige förklarar han för Pia att sonen ska växa upp i Egypten. Pia kan inte acceptera hans handlande. Hon vill ha sin son tillbaka.

Samtala om: 1. Hur kan Mehmet motivera sitt handlande? 2. Vad kan Pia göra i den här situationen? 3. Tycker du att Mehmet handlar rätt eller fel?⁶¹

⁵⁷ Elm och Thulin 2010, s.99

⁵⁸ Elm och Thulin 2010, s.99

⁵⁹ Elm och Thulin 2010, s.100-101

⁶⁰ Elm och Thulin 2010, s.99-100

⁶¹ Elm och Thulin 2010, s.100

Uppgift 3

Du bor på en ort som har en vänort i Danmark. Din klass ska under en vecka göra ett studiebesök på en skola där. Ni ska delta i undervisningen. Alla ska bo tillsammans på ett vandrarhem. I din klass går en flicka från en muslimsk familj. Hennes föräldrar tillåter inte att hon reser. Studiebesöket är obligatoriskt och ingår i undervisningen.

Samtala om: 1. Varför säger föräldrarna nej till resan? 2. Hur kan skolan och ni i klassen lösa problemet? 3. Hur tror du flickan upplever situationen?⁶²

Jämte uppgifterna finns rutor med uppmaningen; ”Samtala om”.

Samtala om: Vilka fördomar kan en muslimsk familj möta i Sverige?

4.1.3 Religionskunskap 1 Om mening, värde och tro, *Studentlitteratur*

Titel	År	Författare	Bilder	Muslimsk feminism	Muslimska kvinnor	Klädedräkt	Relationsfrågor
Religionskunskap 1, Om mening, värde och tro	2014	Olof Franck	1,12	1,2,4	3	4	2,3
			1,2,8,10,12				
			1,2,3,13				

Bilder

Den första av tre bilder där kvinnor medverkar visar 9 unga beslöjade flickor som kramar om varandra i vad som verkar vara en kärvänlig ton (bild 4). Det är ingen bildtext men däremot är det denna bild som inleder avsnittet om islam i Francks bok.⁶³ Bild nummer två visar fyra kvinnor som sitter och äter på bänk i en stad (bild 5). De är omgivna av människor i rörelse där det i bakgrunden kan skimras kvinnor utan *hijab*. Två av kvinnorna i förgrunden bär slöja, två har inte slöja. Bildtexten lyder: ”Påbudet för muslimska kvinnor att skyla sig med en slöja tolkas och tillämpas på olika sätt. En del väljer att inte alls bära en huvudduk”⁶⁴. Den tredje bilden visar en stor samling människor utanför en moské i Istanbul (bild 6). De bryter fastan tillsammans under *Ramadan*. Det är en könsblandad bild, där människor sitter och äter och tillreder mat, det finns kvinnor som bär *hijab*, och de som inte bär *hijab*.

Muslimsk feminism

Begreppet nämns under två separata rubriker och ägnas sammanlagt 1 sida (av 15) av avsnittet om islam. Den patriarkala kontexten nämns och problematiseras, och att Koranen

⁶² Elm och Thulin 2010, s.103

⁶³ Franck 2014, s.163

⁶⁴ Franck 2014, s.173

genom historien har tolkats *av män för män*. Franck lyfter att ”...det förs en levande diskussion kring hur de heliga texterna ska tolkas med hänsyn till *mäns och kvinnors rättigheter*.”⁶⁵

Muslimska kvinnor

Under rubriken ”Tolkningar utifrån ett jämställdhetsperspektiv” beskriver Franck hur muslimska feministiska teologer menar att arvsrätt och äktenskapliga relationer måste diskuteras utifrån en mer modern syn på jämlikhet och likaberättigande.⁶⁶

Klädedräkt

I en faktaruta på sidan 173 problematiserar Franck bärandet av huvudbonad för kvinnan och den kvinnliga klädedräkten generellt. Han använder hela ”spektrat” från *burka* till ingen slöja och beskriver hur omgivningen och den sociala kontexten påverkar bärandet. Han tar även upp förbudet i Frankrike om att bära religiösa symboler i skolan.

Relationsfrågor

Franck lyfter upp att den muslimska mannen är tillåten att ha fyra hustrur under förutsättning att tidigare fruar godkänner de senare och att alla fruar ska ha samma villkor. Men tar också upp att det är ovanligt. Att den muslimska kvinnan endast får gifta sig med en muslimsk man tas också upp och problematiseras kring, där han gör kopplingar till muslimska feministiska teologers tankar kring ett modernare sätt att se på äktenskapet.

Övrigt

Franck har inga uppgifter som belyser muslimska kvinnor eller muslimsk feminism specifikt.

4.1.4 Religion för gymnasiet 1. *Natur & Kultur*

Titel	År	Författare	Bilder	Muslimsk feminism	Muslimska kvinnor	Klädedräkt	Relationsfrågor
Religion för gymnasiet 1	2012	L. Göth, K. Rüter, V. Wirström	1,12,14 1,7,9,13 2,3,10,13	4	1,2,3	1,4,5,6	1,2,3,5,7

⁶⁵ Franck 2014, s.167

⁶⁶ Franck 2014, s.174

Denna bok har ett relativt stort avsnitt kring de Abrahamitiska religionerna där kvinnors situation nämns. De delar som handlar om islam kommer vävas in i kodningsmanualen som om det ingick under avsnittet islam.

Bilder

Den första bilden som porträtterar muslimska kvinnor finns under avsnittet ”Abrahamitiska religioner”. Där syns 5 unga flickor iklädda hijab bedjandes framför en Koran (bild 7). De är inte engagerade i någon av *fard*⁶⁷-bönerna utan gör s.k. *dua*, vilket är ”fri” åkallelse om Guds hjälp.⁶⁸ Den andra bilden är tagen i Turkiet, vid ett flyktingläger uppbyggt av ”Röda halvmånen” och visar en grupp av beslöjade kvinnor som utför något slags arbete vad det verkar (bild 8). De är omgivna av män och barn i alla åldrar. Bildtexten lägger dock vikten på att Röda halvmånen är en hjälpporganisation motsvarande Röda korset.⁶⁹ Den tredje bilden visar en könsblandad grupp som firar *Eid al-fitr* (firandet att fastemånaden Ramadan är över) (bild 9). Kvinnorna som är i förgrunden förbereder och lägger upp mat på tallrikar. Ingen av de 4 tydligast synliga kvinnorna bär någon huvudduk.⁷⁰ Det finns en fjärde bild med kvinnor på, men den visar en grupp av män och kvinnor som dansar svensk folkdans utanför islamic center i Malmö, den kommer inte analyseras vidare (bild 10).

Muslimsk feminism

Begreppet muslimsk feminism nämns inte, däremot tar författarna upp det faktum att religionerna (inte endast islam) har vuxit fram i patriarkala samhällen, där män dominerat och haft företräde framför kvinnan.⁷¹

Muslimska kvinnor

Författarna presenterar att islam fick en förbättrad ställning i och med islams inträde på den arabiska halvön, även om diskussionen om lika rättigheter mellan könen inte existerade. Boken refererar till att ”många” nu tycker att ”mätt med nutida mått har kvinnan en alldeles för underordnad ställning.” Sedan ställer sig författarna frågan; vad lika värde är? Samt vilka konsekvenser det kan tänkas få i dagens samhälle att man och kvinna har olika roller enligt

⁶⁷ De fem obligatoriska tidebönerna som en troende muslim ska utföra dagligen

⁶⁸ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.49

⁶⁹ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.116

⁷⁰ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.118

⁷¹ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.224

islamisk tradition.⁷² På sidan 115 lyfts det fram att det idag finns muslimska kvinnor som hävdar sin rätt genom att göra nytolkningar av ord och begrepp som står i Koranen för att upprätthålla jämställdhet, ett sådant ord är *azwaj* som de menar betyder partner och inte fru. ”Det kan förändra det vanliga sättet att se på förhållandet mellan könen.” (Det alluderar givetvis till antalet partner som är reglerat till 1 för kvinnan och 4 för mannen, under vissa givna förutsättningar.)

Klädedräkt

Under avsnittet om etik på sid 50 går att finna följande citat när författarna redogör för *signaletiken*: ”Regler om att kvinnor ska bära slöja i islam, peruk i judendomen eller huvudduk i ortodox kristendom handlar ju om samma sak; att dölja det egna håret”. Nästan två sidor är helt ägnade den muslimska slöjan utöver det som nämnts ovan. Författarna problematiserar bärandet av slöjan, kring vem den var åsyftad, hur den ska bäras, varför den muslimska kvinnan ska bära slöja. De kopplar sitt resonemang om slöjan till att alla samhällen och kontexter har kroppsideal och mode att förhålla sig till. De nämner även att i vissa muslimska samhällen kan bärandet av slöja upplevas som ett förtryck medan det i andra samhällen och miljöer kan som befriande. Männens klädedräkt nämns kortfattat genom att slöja inte gäller för män, därutöver nämns inte muslimska mäns klädföreskrifter i Koranen utöver att ”båda könen ska visa respekt för varandra och bete sig anständigt”.⁷³

Relationsfrågor

Kvinnans roll i ett traditionellt muslimskt äktenskap är att vara ansvarig för hemmet och barnen, då mannen har det ekonomiska ansvaret.⁷⁴ Som nämnt ovan så tas begreppet *azwaj* upp, som behandlar antalet tillåtna fruar/partners (s.115). På sidan 126 behandlas det ännu en gång men då nämns inte begreppet utan författarna har valt att framställa det som att polygami endast är tillåten mannen. Men att mannen, för att få sina äktenskap räknade som halal, är tvungen att behandla alla lika och rättvist, vilket Koranen antyder är väldigt svårt. I samma stycke står att läsa att en man kan gifta sig med en icke-muslimsk kvinna men att det omvända inte är tillåtet då barnen ska uppfostras enligt faderns religion.⁷⁵

Könsstympling nämns inte, däremot ”kvinnlig omskärelse”. Författarna beskriver att det inom vissa områden i världen är vanligt med kvinnlig omskärelse och att det är ett smärtsamt

⁷² Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.113

⁷³ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.224-225

⁷⁴ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.125

⁷⁵ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.126

ingrepp som kan ge ett livslångt lidande för kvinnan. ”I dessa områden förekommer kvinnlig omskärelse inte bara inom islam, utan också inom kristendomen och andra religioner.” Vidare står det att ”man har försökt finna stöd för kvinnlig omskärelse i *sunna*, men den hadith som nämner detta är omtvistad” då de flesta muslimer anser att det inte är tillförlitlig. ”Människan ska inte fördärva det Gud har skapat” är ett av argumenten som används emot kvinnlig omskärelse.⁷⁶ Till sist så nämns skilsmässa med att det är tillåtet men något som skall undvikas in i det längsta.⁷⁷

Övrigt

Avsnitten i kapitlet om islam avslutas med ett antal frågor varav två berör muslimska kvinnor:

”1. Hur ser man på omskärelse inom islam?”

”2. Vad krävs för att en man ska få gifta sig med flera fruar”⁷⁸

4.1.5 Religion och sånt 1, *Liber*

Titel	År	Författare	Bilder	Muslimsk feminism	Muslimska kvinnor	Klädedräkt	Relationsfrågor
Religion och sånt 1	2013	Börge Ring	1,8,11,14		1	1,4,6	1,2,5
			1,7,8,11,14				
			1,9,12,13				
			2,3,8,13				

Bilder

Den första bilden visar en ensam ung kvinna som läser från Koranen vid en släktings grav (bild 11). Hon sitter på huk, är klädd i svart hijab och ger ett allvarsamt intryck. Kvinnan signalerar en självständighet och uppriktighet.⁷⁹ På den andra bilden visas en kvinna som arbetar självständigt med att designa modekläder (Bild 12). Hon bär en något modernare version av hijab där armar och öron syns men där håret täcks.⁸⁰ Den tredje bilden där kvinnor medverkar är tagen inne i en stor moské i Indonesien där kvinnor syns bedjande i en stor grupp (bild 13). De befinner sig inte på någon läktare eller ett rum utanför själva moskén utan i den stora bönesalen. Bakom och bredvid kvinnorna finns det män som ber och rör sig. Det är inga höga staket, eller förhängen som skiljer männen från kvinnorna.⁸¹ Den tredje bilden visar en mataffär där två kvinnor är i färd med att köpa halalslaktat kött över disk av två män (bild

⁷⁶ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.125

⁷⁷ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s.126

⁷⁸ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s. 128

⁷⁹ Ring, Religion och sånt 1 2013, s.127

⁸⁰ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 134

⁸¹ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 137

14). Kvinnorna förefaller inte vara i sällskap med varken varandra eller någon annan. Ingen av dem bär hijab.⁸²

Muslimsk feminism

Begreppet nämns inte

Muslimska kvinnor

På sidan 135 går att finna följande som berör genusfrågor:

Man och kvinna är olika och har därför av Gud tilldelats olika plikter eller uppgifter i livet, enligt muslimsk tradition. Kvinnan passar bäst till att sköta hemmet och barnen, medan mannen ska och måste försörja kvinnan. Kvinnan kan arbeta utanför hemmet om hon vill, hon väljer själv. (Ring, Religion och sånt 1 2013, 135)

Längre ner på samma sida finns en rubrik som lyder ”Könsroller – ära och skam” där Ring beskriver hur pojkarna kan leva ett ganska fritt liv, genom att vara ute med kompisar ”sent på kvällarna”. Medan systemen i samma familj förväntas stanna hemma med en väninna.⁸³ Ring nämner att dylika könsroller inte enbart finns i islamiska samhällen; ”utan även av kristna som kommer från delar av världen där dessa ideal upprätthålls”. Ring drar även paralleller till hur det kan se ut i svensk kristen kulturtradition där kvinnor inte förväntas leva ut sin sexualitet när det samtidigt inte är några problem om män lever vidlyftigt.⁸⁴

Klädedräkt

Boken fastslår att både män och kvinnor ska klä sig anständigt och värdigt. Vad som är anständigt belyses genom att många muslimer tycker att kvinnan inte bör visa sitt hår för andra än sina familjemedlemmar. Enligt islam så handlar kvinnans löst sittande kläder och huvudduk om att kvinnan ska få vara i fred på allmänna platser och känna trivsel var hon än är. Andra muslimer menar att kvinnan kan få välja själv om hon vill bära slöja eller inte.⁸⁵

⁸² Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 141

⁸³ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 135

⁸⁴ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 136

⁸⁵ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 134

Relationsfrågor

Som nämnt under rubriken ”Muslimska kvinnan” så beskrivs kvinnans roll i äktenskapet genom att ta hand om hem och barn medan mannen ska ta hand om försörjningen. I nästa mening i boken står dock att kvinnan får välja själv.

Kvinnlig könsstympling tas upp under en rubrik som heter ”Omskärelse”, där traditionen beskrivs ha funnits innan islam gjorde sitt inträde i de områden som denna sed tillämpas. ”Den är en gammal afrikansk tradition som även utövas bland kristna afrikaner”⁸⁶

Övrigt

Ring väver in ”Fundera på”- uppgifter i sin bok. Den första som berör muslimska kvinnor är: ”Ange två olika uppfattningar om muslimska kvinnors vana att bära huvudduk.”⁸⁷ På sidan 145 finns två arbetsuppgifter som båda berör muslimska kvinnan. Den ena heter ”Är kvinnan i islam förtryckt?” där eleverna ska reflektera kring bärandet av slöja med utgångspunkt i Koranen och olika textställen som tar upp slöjan. Den andra uppgiften heter ”Vad innebär jämlikhet?”, där eleven ska arbeta med begreppet jämlikhet utifrån svensk och muslimsk kontext. ”Enligt muslimsk uppfattning är det jämlikt att man och kvinna har olika plikter. Jämlikhet innebär också att alla plikter är lika mycket värda”. Här ska eleven försöka beskriva hur det svenska jämlikhetsidealet ser ut.⁸⁸

4.1.6 Religion och sånt, religionskunskap kurs A, *Liber*

Denna bok är en tidigare utgåva av Rings *Religion och sånt, kurs A*. Den är analyserad i syfte att visa på förändring över tid och som referens till skillnader på äldre och nyare läroböcker. Det är samma författare och samma förlag till båda böckerna.

Titel	År	Författare	Bilder	Muslimsk feminism	Muslimska kvinnor	Klädedräkt	Relationsfrågor
Religion och sånt, religionskunskap kurs A	2000	Börge Ring	1,8,11		1	1,4,6	1,2,5

⁸⁶ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 136

⁸⁷ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 136

⁸⁸ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 145

Bilder

Boken har en bild där en muslimsk kvinna/flicka porträtteras (bild 15). Flickan står utanför kvinnoingången till en moské och blickar mot skyn. Hon bär *hijab* och förefaller vara självständig. Hon står ensam.⁸⁹

I övrigt tar boken upp exakt samma innehåll om muslimska kvinnor, enda skillnaden är styckindelningen vid ett tillfälle men texten är densamma.

Övrigt

Även elevuppgifterna är identiska, se ovan.

Resultatet som presenterats i sin helhet ovan, kommer i nästa kapitel brytas ner och kopplas till den teoretiska utgångspunkten. Vilket utgör analysen. Det är samma uppbyggnad med samma struktur för att underlätta för läsaren.

⁸⁹ Ring, Religion och sånt, Religionskunskap kurs A 2000, s. 99

5. Analys

Här görs kopplingen mellan den teoretiska utgångspunkten och det resultat som har framkommit. Alltså hur, och i vilken utsträckning läroböckerna överensstämmer med adekvat forskning gällande muslimsk feminism och de kontextbundna orättvisorna som påvisats i den teoretiska utgångspunkten. För att underlätta för läsaren redovisas analysen med samma rubriker som i resultatdelen. Den sista rubriken i detta kapitel är *Jämförelse*. Där lyfts de olikheter fram som gick att finna mellan de två läroböckerna som är skrivna av samma författare men med 13 års mellanrum och olika läroplaner.

5.1 Bilder

Det finns sammanlagt 14 bilder där muslimska kvinnor finns avbildade. På 10 av dem bär de *hijab* vilket är ett intressant val då Altorki o.a. menar att det endast var profetens fruar som skulle lyda under kravet att bära *hijab*⁹⁰. De olika bildtexterna problematiserar slöjbärandet i olika utsträckning, i Alms och Francks bok så nämns det att flickorna har möjlighet att välja själva och att det inte är alla muslimska kvinnor som väljer att bära slöja. Rings bok nämner inte det i text men bild 12 visar ett annorlunda och modernt sätt att bära slöjan på vilket kan vara detsamma som att ”välja själv” i det avseendet att hon inte väljer att följa normen kring hur slöjan ska vara utformad. Med andra ord nämns det inte explicit i läroböckerna men de har likväl tagit i beaktande att slöjbärandet kan ha med den samhälleliga miljön att göra och att det är upp till kvinnan själv att välja. Göth, Rüter Lycken och Wirström har tre bilder i sin bok och på bild 9 så är det ingen av kvinnorna som bär slöja trots att det tydligt framgår att de är muslimer då de, enligt bildtexten, firar *eid al-fittr*. Elm och Thulin har två bilder som porträtterar muslimska kvinnor. På båda bilderna har kvinnorna slöja på ett traditionellt sätt. Bildtexten till bild 3 låter läsaren veta att slöjbärandet var vanligt även innan islam kom men det förekommer ingen mer problematisering än så. Franck är den som tydligast visar på kontextens betydelse för bärandet av slöja, han nämner bl.a. att det är omgivningen och den sociala kontexten som är avgörande. Precis som Altorki o.a. som tar upp att slöjbärandet snarare än att visa sin religiositet, var ett sätt att visa sin stamtillhörighet och sin samhälleliga status.⁹¹ Mer om slöjan under rubriken ”Klädedräkten”.

⁹⁰ Altorki, o.a. 2014, s. 6

⁹¹ Altorki, o.a. 2014, s.6

Wadud anför att kvinnor är lika stora bärare av kulturen och religionen som mannen är,⁹² därför har det varit av intresse att undersöka om kvinnorna har framställts som självständiga eller om de har framställts som beroende av, och underordnade mannen. På sex av bilderna så porträtteras kvinnorna som självständiga, eller så utgör bildtexten material till att förstå att kvinnorna är självständiga. På fyra av de bilderna är kvinnorna ensamma. I övrigt så utgår tolkningen ifrån deras sysselsättning på bilden, hur de är klädda eller hur deras omgivning ser ut. En ung kvinna som bär *hijab* talandes i mobiltelefon på en befolkad gata ger intrycket av att hon är självständig även om det inte är en allomfattande tolkning av bilden (bild 3). Det kan naturligtvis vara så att även de bilder som inte är tolkade som att de porträtterar självständiga kvinnor, ur ett annat perspektiv, mycket väl skulle kunna tolkas som att de är just självständiga, men att göra en mer djuplodande analys av bilderna ryms inte inom ramen för detta arbete. I övrigt så har det varit intressant att se det generella urvalet av bilder utifrån ett jämställdhetsperspektiv såsom hur könsfördelningen har sett ut på bilderna. På majoriteten av bilderna så är det fler kvinnor, vilket indikerar en självständighet ifrån männen, även om män figurerar, och ibland är fler än kvinnorna, så är kvinnorna i förgrunden.

5.2 Muslimsk feminism

Att uttolkandet av Koranen har varit en angelägenhet för männen genom historien framgår tydligt i den teoretiska utgångspunkten. Inte minst genom Hassans argumenterande för att översättningar och tolkningar anpassades för att passa mannens agenda som den som bestämmer.⁹³ I skenet av det så har det varit viktigt att titta på hur läroböckerna har valt att presentera detta. Rubriken ”muslimsk feminism” har använts som utgångspunkt då det patriarkala samhällssystemet är en av de viktigaste orsakerna till den snedsits som kvinnor i muslimska länder erfar.⁹⁴ Ring och Elm/Thulin nämner inte begreppet och har valt att inte på något sätt beröra faktumet kring Koranens kontextuella tillblivelse och tolkningstradition. De andra tre böckerna har i varierande grad använt sig av både begreppet ”muslimsk feminism” och utvecklat de resonemang som omgärdar det. I kodningsmanualen finns en enhet som lyder ”det är framträdande i texten”, med det menas att det ägnas en relativt ansenlig mängd information kring muslimsk feminism. Det är dock enbart Franck som faller under den kategorin. Han presenterar både den patriarkala kontexten men även hur ”...det förs en levande diskussion kring hur de heliga texterna ska tolkas med hänsyn till *mäns och kvinnors rättigheter*”.⁹⁵ Det som saknas i samtliga böcker är den historiska bakgrunden för den

⁹² Wadud, Föreläsning vid Leiden University 2013, 13:00 min

⁹³ Hassan 2007, s.244

⁹⁴ Roald i Roald och Ouis 2003, s.135-136

⁹⁵ Franck 2014, s. 167

muslimska feministiska rörelsen. Alltså ett kontextualiserande som innebär att eleverna kan få en djupare förståelse för hur den feministiska rörelsen har varit. En rörelse som har gått i vågor och med olika yttringar beroende på vart i världen den har befunnit sig och under vilken tid. Badran uttrycker det tydligt när hon menar att feminism inte kan betraktas som västerländsk och att all västerländsk feminism är olika.⁹⁶ En orsak till bristen på kontextualiserande kan naturligtvis ha med utrymmet i läroböckerna att göra och storleken på kursen Religionskunskap 1 (50p)⁹⁷. Härenstam menar att utrymmet är ett av problemen när läromedel tillverkas då det är omöjligt för en författare att täcka in en hel religion och dess kulturella kontext inom ramen för ett skolämne.⁹⁸

5.3 Muslimska kvinnor

I resultatet framkommer en spridd presentation av sättet de lyfter genusfrågan på. I detta arbete används begreppet genus genom att belysa skillnader som finns mellan könen. Att påvisa att islam skiljer på manliga och kvinnliga göromål och en tydlig distinktion mellan man och kvinna. Wadud och Barlas menar att det förvisso är skillnad mellan man och kvinna men det som ska bedömas är inte ditt kön och du värderas heller inte utifrån det. Utan snarare ditt sätt att förhålla dig till din religion, till Allah och dina medmänniskor.⁹⁹ Alm beskriver att islams principer gör det fullt möjligt att ge kvinnan en mer jämställd position men att traditionerna håller tillbaka dem. Vilket rimmar väl med det som nämnts tidigare ifrån hans bok nämligen att traditionerna (det patriarkala samhället) och inte islam har gett kvinnan den undanskymda roll hon har i vissa samhällen.¹⁰⁰ Franck och Göth, Rüter Lycken och Wirström lyfter frågan på ett snarlikt sätt genom att hävda att det är nytolkningar av begrepp och nytolkningar av arvsrätt och äktenskapliga relationer som ett medel för att lyfta kvinnans situation. De ovan nämnda läromedelsförfattarna och Wadud använder samma princip till att lyfta kvinnan. Wadud menar att Koranen som är Guds direkta och ofelbara budskap till människan inte kan, bör eller får ändras men uttolkningarna måste ske ur ett kvinnligt perspektiv till skillnad från hur det har varit tidigare.¹⁰¹

Ring och Elm/Thulin utmärker sig i detta område genom att påvisa att kvinnan är beroende av mannen. Att kvinnan inte har någon möjlighet att på egen hand varken förverkliga sig själv eller ens att klara sig själv.¹⁰² Elm/Thulin anför inte någonstans att kvinnors snedsits är

⁹⁶ Badran 2009, s. 243

⁹⁷ Skolverket, Ämne - Religionskunskap 2013, 2015-05-06

⁹⁸ Härenstam 2000, s. 119

⁹⁹ Altorki, o.a. 2014, s. 5

¹⁰⁰ Alm 2009, s. 88-91

¹⁰¹ Wadud, Qur'an and Women 1999, s. 7-29, Franck 2014, s. 174, Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s. 115

¹⁰² Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 135, Elm 2010, s. 99

sprungnen ur ett patriarkalt samhälle och att det präglade tolkningarna av islam utan de presenterar bilden av att kvinnor är psykiskt svagare än män och att kvinnor därför inte kan ha samma religiösa krav på sig. De nämner att utifrån Koranen är könen jämlika men att orättvisorna motiveras med att mannen har det ekonomiska ansvaret.¹⁰³ Inget av ovanstående problematiseras i Elm/Thulins lärobok. Ring å sin sida lyfter fram skillnaderna mellan pojkar och flickor och deras möjlighet att leva ett fritt liv, där flickorna förväntas stanna hemma medan det inte gör något om pojkarna är ute med kompisarna.¹⁰⁴ Detta problematiseras dock en aning då Ring nämner att dessa könsroller även går att finna i en kristen kontext om det är i samma del av världen. Det blir ytterligare intressant när Ring och Elm/Thulins framställan ställs mot begreppet *qawwamun* som redogörs för i den teoretiska utgångspunkten. Där Roald lyfter fram att den korrekta tolkningen av det begreppet, ett begrepp som tolkats och översatts som att mannen är kvinnans föreståndare, egentligen betyder det motsatta. Att mannen ska tjäna kvinnan och vara henne till lags, att sörja för att hon mår bra. Inte så som det genom århundraden har tolkats, att mannen ska vara kvinnans föreståndare och att hon blint ska lyda honom.¹⁰⁵

5.4 Klädedräkt

Altorki, o.a. framställer bärandet av slöja som en direkt uppmaning till profetens fruar. Deras tolkning är att det aldrig var avsett att gälla för samtliga kvinnor i alla tider utan kontextbundet till hur kvinnor var klädda och till vilken stam eller familj en person tillhörde. Däremot så har slöjan använts av muslimska kvinnor som en markör för att särskilja sig från ett västerländskt ideal och fokuserat på att kvinnors (och mäns) agerande och moral är viktigare än hur mycket hud en person visar.¹⁰⁶ Läroböckerna visar på en förståelse för kvinnors situation när det kommer till klädedräkten. Fyra av böckerna tar på olika sätt upp att kvinnorna har möjlighet att välja själva vilket rimmar väl med hur Altorki, o.a. tolkar det. Däremot är det bara Göth, Rüter Lycken och Wirström som adresserar dilemmat med vem som är åsyftad att bära *hijab*. De kontextualiserar och drar paralleller till att mode och kroppsideal fluktuerar över tid och plats samt att islam inte är den enda (av de Abrahamitiska) religionen som menar att kvinnan bör dölja sitt hår.¹⁰⁷

Det är endast Elm/Thulin som inte nämner det frivilliga bärandet utifrån en muslimsk kontext. De beskriver den kvinnliga klädedräkten som något som måste följas, framförallt vad gäller

¹⁰³ Elm och Thulin 2010, s 99

¹⁰⁴ Ring, Religion och sånt 1 2013, s. 136

¹⁰⁵ Roald i Roald och Ouis 2003, s. 149-151

¹⁰⁶ Altorki, o.a. 2014, s. 6-7

¹⁰⁷ Göth, Rüter Lycken och Wirström 2012, s. 224-225

utmanande kläder. Här gör författarna en jämförelse med mannen och nämner att mannen inte *bör* ha utmanande kläder medan kvinnor *inte får* ha dito. De kontextualiserar en aning när de tar upp att slöjan var vanligt förekommande innan islam uppenbarades.¹⁰⁸

5.5 Relationsfrågor

Det finns tre saker som den teoretiska utgångspunkten beskriver som har använts när relationsfrågor har analyserats. Det första är uppenbarligen begreppet *qawwamun* som redogjordes för ovan. Det andra är al-Tabaris tolkningar som Altorki o.a. beskriver som en muslimsk verklighetsbeskrivning med utgångspunkt i en annan religions texter, nämligen Bibeln. Al-Tabari har utgått ifrån den skapelseberättelsen där Eva skapas ur Adam vilket placerar kvinnan i underläge direkt, genom att vara skapad *av* och *för* mannen. Det är tämligen enkelt att vederlägga al-Tabaris tolkningar då inga muslimska skrifter beskriver skapelsen och därmed ojämlikheten på ett sådant sätt. Kontexten i vari al-Tabari manövrerade var ett patriarkalt samhälle, därmed passade det bättre att finna belägg för att kvinna ska lyda mannen och vara dennes tjänare. Det tredje belägget är Waduds tankar kring kvinnan och mannen som jämlika *khalifa*.¹⁰⁹ Tre av böckerna tar upp att kvinnan är ansvarig för hemmet och att det är mannens uppgift att försörja kvinnan, det är ingen av böckerna som problematiserar eller nyanserar den passagen.

Samtliga böcker diskuterar månggifte på ett nyanserat och med en problematiserande ton samt att det är en ovanlig förekomst idag, men det är bara Franck som i sin lärobok gör kopplingen till muslimska feminister och deras tankar. Wadud och Hassan menar att kvinnor och män är lika viktiga. Även om de har olika roller så är inte mannen en starkare bärare av kulturen, traditionen eller vetenskapen.¹¹⁰ Vilket har varit bevekelsegrunden för att mannen ska kunna ta sig mer än en fru och att kvinnan inte är tillåten att gifta sig med en man som inte är muslim. Även skilsmässan lyfts upp i de flesta läroböckerna. Elm/Thulin beskriver det som att det är väldigt lätt för mannen att begära skilsmässa men svårare för kvinnan, Alm nämner att det tidigare varit så men att det har blivit svårare även för männen.¹¹¹ Göth, Rüter Lykken och Wirström nämner att det är tillåtet med skilsmässa men något som ska undvikas så långt det går.¹¹²

¹⁰⁸ Elm och Thulin 2010, s. 99

¹⁰⁹ Wadud, Föreläsning vid Leiden University 2013

¹¹⁰ Wadud, Föreläsning vid Leiden University 2013, Hassan 2007, s. 245

¹¹¹ Elm och Thulin 2010, s. 99-100, Alm 2009, s. 88-91

¹¹² Göth, Rüter Lykken och Wirström 2012, s. 126

Fyra av läroböckerna behandlar kvinnlig könsstympning eller som läromedelsförfattarna väljer att kalla det: ”kvinnlig omskärelse”. Elm/Thulin är den enda boken som använder begreppet könsstympning, de nämner dock inte att det är en sed som har funnits i området (Subsahara/Östafrika) redan innan någon av systerreligionerna gjorde sitt inträde dit. Dessutom skriver de att de rättslärdade *rekommenderar* den, om än i sin lindrigaste form.

5.6 Övrigt

Majoriteten av böckerna lyfter upp frågan om jämlikhet eller bärandet av slöja inom islam som ett ”fundera på” eller ”samtal om” - område. De har lite olika ingångar in i de frågorna men de är snarlika. Den bok som utmärker sig är Elm/Thulins bok som ansåg att det mest relevanta att ha med i sin lärobok för att belysa islam var att en egyptisk man kidnappar sin son till Egypten till hans svenska frus stora lidande. Den andra elevuppgiften går ut på att en flicka inte får följa med på skolresa. Båda de uppgifterna är onyanserade och bygger på fördomar om både muslimer i allmänhet men även odlar bilden av den svaga muslimska kvinnan som måste förhålla sig till sin man, far eller bror.

5.7 jämförelse

De båda böckerna tar upp exakt samma innehåll. Det enda som skiljer är bilderna och en styckindelning. Den bilden som Ring tar upp i sin äldre version är bild 15. I den nyare versionen så visas en bild på en kvinna som bär sin *hijab* på ett modernt sätt med moderiktiga kläder, självständigt arbetandes. Det går inte att läsa in samma självständighet i bilden i den äldre versionen även om hon signalerar självständighet.

5.8 Sammanfattning analys

Det som varit den tydligaste gemensamma nämnaren i analys och resultat har varit att läromedelsförfattarna förvisso har visat på kontextens betydelse för kvinnors situation men de har i relativt liten utsträckning problematiserat det faktumet. Vidare är det en svag förankring till aktuell forskning kring muslimsk feminism. Däremot ska sägas att författarna väljer att lyfta kvinnornas situation på olika sätt men det är utan någon stringens. Det är snarare kopplat till att böckerna är framställda i ett samhälle som är vant vid att lyfta män och kvinnor på liknande sätt än att de gör relevanta och tydliga kopplingar till forskning. Den enda läromedelsförfattaren som utmärker sig är Franck, som i sin bok konsekvent kopplar sina resonemang till både forskare och forskningsområde vilket skapar en trovärdighet större än för de andra läromedelsförfattarna.

6 Diskussion

I diskussionen kommer jag reflektera kring val av syfte och frågeställning med arbetet, min metod och vad resultat och analys egentligen kan berätta för oss med utgångspunkt i den teoretiska utgångspunkten.

Syftet och frågeställningen med uppsatsen var att ta reda på hur muslimska kvinnor och muslimsk feminism presenteras i läroböcker för gymnasiet med hjälp av ett antal underfrågor. Det är en relativt öppen frågeställning och kan ha flera olika ingångar men med hjälp av den metod jag använde gick det att smalna av det som eftersöktes då ett kodningsschema i sin natur är stringent och tydlig. Metoden är framtagen för att vara enkel och överskådlig att följa och den fungerade väl i förhållande till vad den undersökte. Ett av kraven som finns på ett kodningsschema och en kodningsmanual är att den ska vara applicerbar på vilken annan text som helst,¹¹³ och det upplever jag att min är. Som jag nämnde i metoden gjordes mindre justeringar i kodningsmanualen efter en pilotstudie. De ändringarna grundade sig på fördomar som jag förväntade mig få bekräftade i läroböckerna men som visade sig vara irrelevanta. Det bekräftar till viss del det Härenstam menar, nämligen att vi är påverkade av vår kontext genom våra förväntningar av texter. Jag förväntade mig bl.a. att någon av läromedelsförfattarna skulle påvisa kvinnors förbud mot att köra bil i Saudiarabien eller någon posering med vapen. Dessa visade sig lyckligtvis vara felaktiga fördomar.

6.1 Fördjupande diskussion

Jag gick in i det här arbetet med uppfattningen att läromedelsförfattare använder sig av en modern tolkning av de muslimska skrifterna. Att det skulle framgått att islam kan vara en progressiv religion som kan fungera som identitetsskapande för moderna jämställda människor. Jag kan inte påstå att så var fallet, generellt sett. Om innehållet i läroböckerna inte omtolkas av en lärare så är stoffet i böckerna till stora delar inte representativ för den form av islam som är den förhärskande i Sverige idag, utifrån min erfarenhet. Att använda sig av de faktabeskrivningarna och kontextbaserade tolkningarna som ”man alltid gjort” förvånar mig. Det är förvisso inte fel att kräva av lärare att omtolka stoff till relevant kunskap för sina elever, det görs dagligen, men i den omfattningen som flera av läroböckerna skulle kräva är inte rimligt.

¹¹³ Bryman 2012, s. 299

Bilderna som finns med i läroböckerna är ganska blandade, några är bra i det avseendet att det visar upp en progressiv sida av islam där kvinnan på bilden verkar kunnat välja själv huruvida hon ska bära slöja eller inte, samt hur den är utformad. En intressant reflektion angående bilderna är att det i princip uteslutande är unga kvinnor som porträtteras. Den äldsta kvinnan som finns med på bilderna är runt 45-50 år, resten av kvinnorna är runt 15-25, vilket är naturligt när det handlar om böcker för gymnasiet men det finns ändå en intressant tanke bakom det då det är i det sistnämnda åldersspannet en person är som mest formbar.

Den muslimska feminismen är inte det största forskningsfältet inom islam. Jag skulle tro att det snarare är forskning kring *sharia*, *fiqh* eller *hadith*. Med det sagt är jag ändå lite förvånad över att författarna inte utgår mer från de forskare som presenterat väldigt intressanta tankar kring dessa frågor. Frågor som i allra högsta grad är aktuella i Sverige idag och som dessutom borde aktualiseras i delar av världen där de kollektivistiska traditionerna håller tillbaka kvinnor genom att skydda sig bakom islam. Det är alltid problematiskt att veta vad som är mest intressant och givande att presentera; vad urkunder säger kontra hur utövarna tolkar dess innebörd. Det jag saknar, förutom i Francks och till viss del Göth, Rüter Lykken och Wirströms böcker, är kopplingar och reflektioner kring att det faktiskt finns progressiva krafter även inom islam. Krafter som ser människan för den hon är och inte det kön som de borde vara.

I avsnitten eller passagerna om muslimska kvinnor är det flera av författarna som problematiserar det patriarkala samhällsystemets inverkan på tolkningar av religionen, det är bra. Däremot gör två av läroböckerna inte det. De presenterar bilden av att muslimska kvinnor ska vara i hemmet och ta hand om det och barnen medan mannen ska försörja kvinnan. Detta utan en ansats till nyansering eller problematisering. Ring nämner förvisso att ”kvinnan får välja själv” men det framgår inte hur, vad hon får välja själv, eller på vilket sätt. Elm/Thulin går dock längst i sitt onyanserade sätt att presentera muslimska kvinnor genom att hävda att kvinnan är beroende av mannen. Som om män inte är beroende av kvinnor?

När det kommer till klädedräkten anser jag generellt att det handlar för lite om kvinnans möjlighet att välja själv. Det framkommer i vissa passager av böckerna men det saknas en tydlighet i de flesta av läroböckerna. Den muslimska klädedräkten handlar främst om att inte klä sig utmanande, det gäller både män och kvinnor. Att täcka håret, och *hur* en kvinna täcker håret, är sekundärt, i alla fall om man ska följa vad Altorki, o.a. skriver.

Relationsfrågor, giftermål och könsstypning är det avsnittet där läroböckerna liknar varandra mest. De tar upp månggifte och problematiserar, i olika utsträckning förvisso. De lyfter fram könsstypning som något som fanns innan islam och att det inte är enbart en sed som utförs av muslimer. Den enda som inte lyfter det i sin bok är Franck. Jag måste säga att det är det korrekta beslutet. Jag märker nämligen i min egen undervisning att elever tenderar att fastna i de sensationella aspekterna av en religion eller livsåskådning, och glömmer lätt vad som är religion och vad som är tradition; hur hårt läraren än trycker på att försöka separera de två. Därför kan det vara farligt att överhuvudtaget ha med det. Det skulle kunna vara intressant att ha med som diskussion under etik- och moralavsnittet men jag anser det vara rätt att det inte står med under avsnittet om islam. Om det nu ska stå med, så anser jag att man ska kalla det för sitt rätta namn, könsstypning och inte kvinnlig omskärelse som läroböckerna skriver.

Den jämförelse som gjordes för att få fram skillnader över tid tyckte jag hade ett intressant resultat. Det skiljer 13 år mellan böckerna men inte en bokstav var annorlunda i de två böckerna. Då ska man ha i åtanke, utöver allt annat som hänt i världen, att det är två olika läroplaner som författaren har utgått ifrån. Ändå har Ring inte hittat en enda anledning att byta ut sitt manus. Situationen för muslimer runt om i världen har förändrats drastiskt sedan den första boken gavs ut. En förändring som har lett till en radikaliserings på många håll i världen. En förändring som lett till att muslimer i väst inte känner igen sig i sina forna landsmäns extrema tolkningar av skrifterna vilket i sin tur lett till tolkningar som strävar mot modernitet och progression i väst. Detta anser jag författaren borde tagit i beaktande.

En aspekt som är intressant är naturligtvis det urval som författarna gjort och att utrymmet i läroböckerna och i kursen inte är tillräckligt stor för att kunna ge eleverna en fullständig bild av en religion, livsåskådning eller tradition. Vilket i sig uppenbarligen är en brist och lämnar läraren i en situation där ett något onyanserat material presenteras, vilket i sin tur kan göra det svårt för eleverna att greppa hur de ska kunna nyansera olika företeelser som krävs för att få de högre betygen.

Det finns många saker som hade kunnat göras annorlunda med detta arbete. Men som jag nämnde ovan så är utrymme en dyrköpt företeelse och det urval som jag som uppsatsskrivare gjort går naturligtvis att kritisera och ifrågasätta. Jag valde mina böcker från olika författare, olika förlag och från olika år för att försöka få en så stor spridning som möjligt. Urvalet hade såklart kunnat göras på ett annorlunda sätt men detta ansåg jag passa bäst till just detta arbete.

6.2 Avslutande kommentar

Jag ville med den här uppsatsen undersöka hur muslimska kvinnor porträtteras i läroböcker i religionskunskap för gymnasiet. Med en utgångspunkt i en teori som lyfter kvinnor och placerar kvinnor på samma, och ibland högre, nivå än män. Där kontextualiserandet och uttolkningen av de heliga texterna har stått i fokus. Resultatet som framkommit är tudelat. De visade sig att majoriteten av läromedelsförfattarna inte förankrar sina resonemang kring kvinnor i islam i någon forskning men där de likväl presenterar kontexten som en bidragande orsak till att kvinnor inte kan åtnjuta samma fri- och rättigheter som män gör i vissa delar av världen. Vid flera passager i läroböckerna saknas både nyansering och problematisering av situationen för kvinnor vilket är anmärkningsvärt.

Det går att ta denna uppsats och vända och vrida på den för att hitta andra företeelser som är av intresse. T.ex. att jämföra de Abrahamitiska religionernas presentation av kvinnor. Att göra en tydligare bildstudie av läroböckerna. Att genomföra en undersökning som sträcker sig över längre tid för att hitta ännu större skillnader mellan författares kontext. Detta arbete är ett litet steg för att bringa klarhet och ett försök att belysa muslimska kvinnors snedsits utifrån en kollektivistisk kontext där islam råder men framförallt påvisa att det inte är en snedsits som har sitt ursprung eller sin gödning från urkunder utan från uttolkare som har sitt eget bästa framför ögonen.

Källförteckning

Altorki, Sorya, Zayn Kassam, Valerie J Hoffman-Ladd, och Valentine M. Moghdami. *Muslim Journeys Item#213 Woman an Islam from Oxford Islamic Studies Online*. Oxford, den 19 Juni 2014.

Badran, Margot. *Feminism in Islam - Secular and Religious Convergences*. Oxford: Oneworld Publications, 2009.

Bergström, Göran, och Kristina Boréus. *Textens mening och makt*. Tredje upplagan. Lund: Studentlitteratur, 2012.

Bernström, Mohammed Knut. *Koranens budskap*. Stockholm: Proprius förlag AB, 2012.

Bryman, Alan. *Social Research Methods 4th edition*. Hong Kong: Oxford Press, 2012.

Härenstam, Kjell. *Kan du höra vindhästen?* Karlstad: Studentlitteratur, 2000.

Hassan, Riffat. *Women in Religion*. Redigerad av Mary Pat Fisher. New Jersey: Pearson Longman, 2007.

Nationalencykpedin. *NE.se*. den 01 01 2015.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/genus> (använd den 14 05 2015).

Roald, Anne Sofie, och Pernilla Ouis. *Muslim i Sverige*. Smedjebacken: ScandBook AB, 2003.

Skolverket. *Ämne - Religionskunskap*. den 26 11 2013. <http://www.skolverket.se/loroplaner-ammnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=rel> (använd den 13 05 2015).

—. *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola*. Västerås: Edita, 2011.

Svensson, Jonas. *Muslimsk feminism*. Lund: Wallin & Dalholm, 1996.

Wadud, Amina. "Föreläsning vid Leiden University."

<https://www.youtube.com/watch?v=V4vGz7gln8k>. Leiden, den 18 November 2013.

—. *Qur'an and Women*. New York/Oxford: Oxford University Press, 1999.

Läroböckerna

Alm, Lars-Göran. *Religionskunskap för gymnasiet, kurs 1*. Stockholm: Natur & Kultur, 2009

.

Elm, Sten, och Birgitta Thulin. *Religion 1*. Malmö: Interskol förlag AB, 2010.

Franck, Olof. *Religionskunskap 1 Om mening, värde och tro*. Lund: Studentlitteratur, 2014.

Göth, Lennart, Katarina Rüter Lycken, och Veronica Wirström. *Religion för gymnasiet 1*. Stockholm: Natur & Kultur, 2012.

Ring, Börge. *Religion och sånt 1*. Stockholm: Liber, 2013.

—. *Religion och sånt, Religionskunskap kurs A*. Nacka: Liber AB, 2000.